

FILMEN OM GANDHI

EBBE VILLADSEN

Herunder Gandhi i spidsen for den store saltmarch, t.h. Ben Kingsley som Gandhi

Hans triumf ændrede verden!« forkynder plakaten for Richard Attenboroughs film »Gandhi«. Det er unægtelig en kraftig overdrivelse, men der kan ikke være tvivl om, at Gandhi er blandt århundredets mest bemærkelsesværdige politiske ledere. Da han i 1948 døde for en attentatmands kugler, efterlod han sig af personlige ejendele kun et lændeklæde, et par sandaler, et par briller, et ur, en skål og et spisebestik, men han blev fulgt til bålfærden af halvanden million mennesker, heriblandt statsmænd fra hele verden. Hans liv er absolut et oplagt emne for en film, og man kan undre sig over, at den ikke er blevet lavet før.

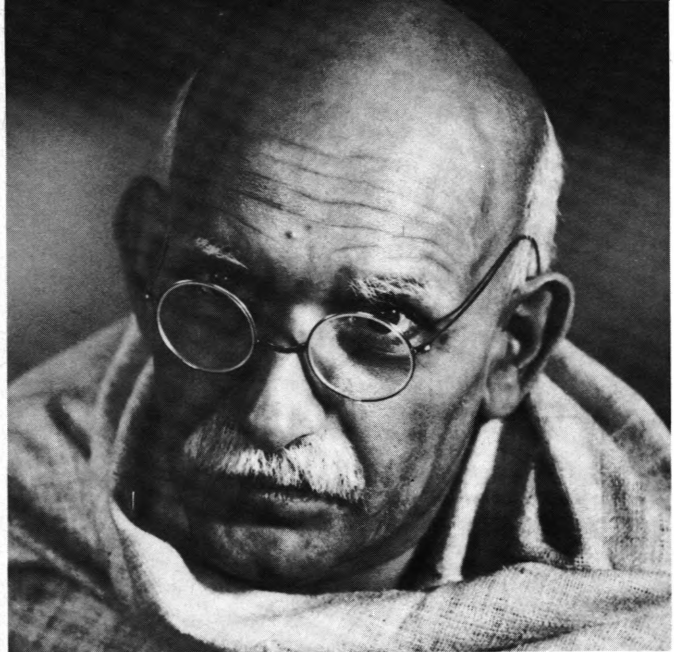
Mark Robsons »Ni timer til Rama« var en ordinær spændingsfilm, der alene handlede om begivenhederne i forbindelse med mordet på Gandhi. Inderne har heller ikke selv turdet gå i gang med opgaven, men ikke desto mindre skal det være faldet indere for brystet, at det nu blev en englænder, der lavede filmen. Den indiske regering har imidlertid ydet Richard Attenborough omfattende støtte. Det er et mere end tyve år gammelt projekt, som allerede fik Nehrus velsignelse, Attenborough endelig har kunnet realisere. Resultatet er en over tre timer lang film, der påstås at have kostet 180 millioner kroner. Selvom der er tale om en engelsk-indisk produktion og selvom vi er langt fra »Gunga Din« eller »Elefantdrenge«, fremtræder filmen om lederen af Indiens frihedskamp dog alligevel i vid udstrækning som en vestlig film.

»Gandhi« er blevet overøst med Oscars og andre hædersbevisninger. De fleste steder i verden står folk i kø for at komme ind og se filmen. Det er skam også en flot og seværdig film, men man forstår, at den tillige skal være et humanistisk budskab til menneskeheden og et bidrag til verdensfreden. Under sådanne forhold tør man jo dårligt nok gå i gang med at kritisere den, men der er nu ingen vej udenom.

Som bekendt er det ikke længere god tone blandt historikere at fokusere på de store personligheder i historien. I Danmark er det f.eks. for længst slået fast, at skolebørnene ikke må høre om Valdemar Sejr og Tordenskjold, men i stedet skal høre om brugsuddelere, andelsmejerister og fagforeningsmænd. Børnene keder sig da også bravt i de få historietimer, der er tilbage på skemaet. Ude i verden er der imidlertid stadig folk, der skriver bøger og laver film om historiens store og knap så store personligheder, og skønt genren er risikabel, ser jeg ingen grund til at tage principielt afstand fra den. Den biografiske indfaldsvinkel til historien rummer indlysende kunstneriske (og dermed pædagogiske) fordele.

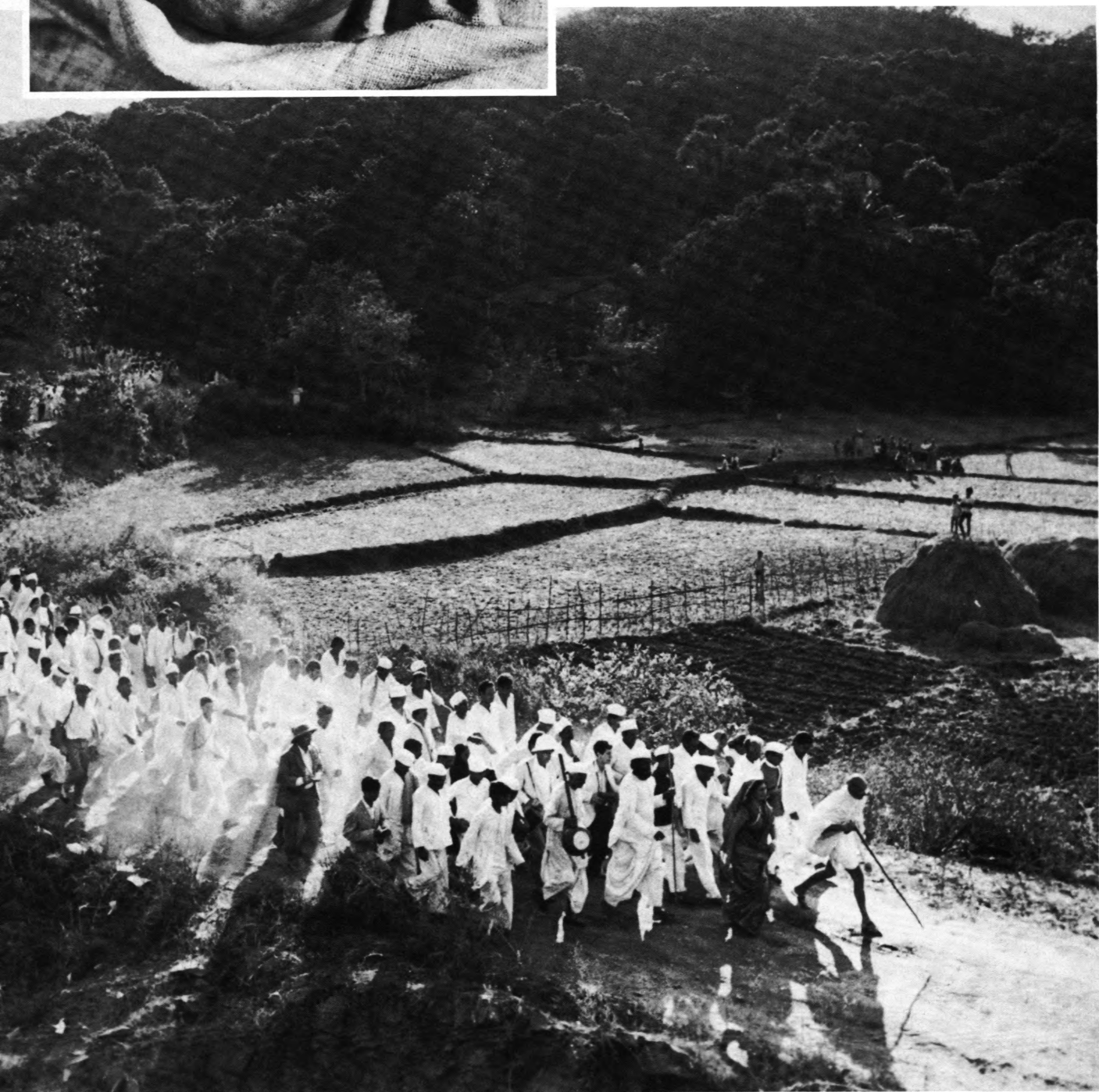
Attenboroughs film er en biografisk film, den hedder »Gandhi«, ikke »Indiens Frihedskamp«. Det er derfor urimeligt at kritisere den for, at den først og fremmest koncentrerer sig om Gandhis person og ikke tildeler andre indiske ledere en lige så stor rolle. Derimod kan det nok kritiseres, hvis det

billede, der tegnes af såvel Gandhi som de andre ledere, er fordrejet. Når en film selv ønsker at være traditionel historiefortælling, må dens grad af historisk korrekthed være væsentlig for en samlet vurdering af filmen.

Der er altid en risiko for, at biografier bliver helgenbiografier, som altid er forfærdelige. I tilfældet »Gandhi« har risikoen været særlig stor. Titelpersonen har uden tvivl været et aldeles storslået menneske, hos hvem man fandt en forbløffende overensstemmelse mellem livsform og ideer. For utallige indere var han virkelig en hellig mand, hvis billede hang i de tusinde hjem. Mod sin vilje tildeltes han den religiøse ærestitel Mahatma, ja, han dyrkedes endog som Raghubasmani, en inkarnation af guden Vishnu. Noget af det bedste, der kan siges om Attenboroughs film, er faktisk, at den næsten aldrig får karakter af svulstig helgenbeskrivelse. Som den fremstil-

ler Gandhi, er den hule patos altid holdt på afstand. Men prisen har muligvis været en Gandhi, der er mere europæisk end indisk.

Efter en indledende tekst, der med god grund undskylder at man langt fra har kunnet få alt i Gandhis historie med, begynder filmen med at vise os mordet på mahatmaen og den efterfølgende sørgehøjtidelighed. Og mens radiokommentatorerne opsummerer Gandhis liv og indsats, tages vi 55 år tilbage i tiden, til 1893, hvor den unge sagfører Mohandas Karamchand Gandhi er ankommet til Sydafrika for at føre en sag for et indisk firma. Gandhi, der var født i 1869 i Porbandar i Gujarat, hvor faderen var førsteminister hos den lokale maharaja, havde studeret jura i London fra 1888 til 1891. Af Gandhis selvbiografi fremgår det, at disse studieår har været meget vigtige for ham, men filmen har altså ikke villet medtage dem. Den Gandhi, vi første gang møder i toget i Sydafrika, er en elegant, europæisk klædt ung mand. Hans rejselekture er åbenbart en bog om religiøse spørgsmål og foranlediger ham til uden videre at indlede en samtale med togetjenten om de kristnes syn på Helvede. En hvid passager dukker imidlertid op og beordrer ham hen på 3. klasse, hvor de farvede hører til. Det hjælper ikke, at han kan fremvise billet til 1. klasse og legitimere sig som M.K. Gandhi, advokat. »Der findes ikke sorte advokater i Sydafrika!« får han kategorisk at vide. Og således for første gang konfronteret med racismens plumpe stupiditet bliver han smidt af toget ved næste station. Det er nok en meget god idé at lade filmen begynde i Sydafrika, hvor der den dag i dag hersker samme umenneskelige raceundertrykkelse som for 90 år siden, da Gandhi kom dertil. Lad os bare blive mindet om det, inden vi går over til beretningen om Indiens vej til frihed.

Mange indere var i slutningen af det 19. århundrede udvandret til Sydafrika. Gandhi blev snart engageret i kampen for deres rettigheder og kom til at virke i Sydafrika i tyve år. Det var allerede her, han udviklede de ikke-voldelige aktionsformer, han senere skulle gøre brug af i Indien.

Filmens skildrer hans første sparsomt besøgte protestmøde, hvor politiet griber ind og gennembanker ham, da han offentligt vil brænde sine diskriminerende legitimationspapirer. Siden overværer vi så et masseseminar i et teater rettet mod en ny lov, hvorefter alle indere skal lade sig registrere hos myndighederne og som gør deres ægteskaber ugyldige, medmindre de er kristne. Gandhi, der nu er blevet en betydeligt bedre taler, opfordrer alle til at rejse sig og aflægge ed på ikke at ville lade sig registrere, uanset at konsekvenserne kan blive deportation, fængsel og tab af arbejde. Først rejser en enkelt sig, så endnu en, så flere, indtil hele den vældige forsamling står op. Hvorefter Gandhi, da spændingen er mest intens, begynder at synge »God save the King«. Alle stemmer i, også de tilstedeværende politifolk, der ikke har vidst hvad de skulle gøre af sig selv, kan rejse sig og synge med, og mødet kan slutte i god ro og orden.

Attenborough er særdeles ferm til at afvikle sådanne masseoptrin. Det med nationalsangen er vigtigt. Trods den passive modstand mod uretfærdige love ville Gandhi principielt markere sig som loyal britisk undersåt. Filmens unnlader diskret at fortælle, at loyaliteten også førte Gandhi til frivillig deltagelse i såvel boerkrigen som nedkæmpelsen af zuluopstanden i 1906. Filmens går ligeledes let hen over, at han ved udbruddet af 1. verdenskrig opfordrede sine landsmænd til at melde sig til britisk krigstjeneste.

Gandhis aktion mod registreringsloven virkede. General Smuts fremlagde et kompromisforslag, hvorefter registreringen blev frivillig.

Gandhi var blevet fængslet, men Smuts lod ham hente op til

sig, og Gandhi kunne straks tilslutte sig løsningen. Han beskriver selv den kåde stemning, der greb ham. Nu havde han personlig vished for at hans taktik var frugtbar! Filmen får dette frem på en vellykket måde: Smuts meddeler, at Gandhi nu kan betragte sig som løsladt. Gandhi vil dog nødig gå hjem gennem byen i fangedragt. Kan generalen mon låne ham til en vogn? Smuts har ingen penge på sig, han bevarer den formelle maske, men isen er tydeligvis brudt, han er med på spøgen, kalder en desorienteret embedsmand ind og beder denne låne Gandhi til vognen. Forbløffet ser soldater og embedsmænd en grinende Gandhi komme ud fra det kontor, han var ankommet til i håndjern. Er scenen ikke autentisk, så illustrerer den dog smukt den for Gandhi ideelle udgang på en konflikt.

Til gengæld fortier filmen, at han fra mange sider blev voldsomt angrebet for at været gået på kompromis. Det var imidlertid her som siden i Indien hans faste linie altid at vise modstanderen tillid og altid at tage imod en fremstrakt hånd. Kampen skulle føres skridt for skridt.

Da Gandhi som en kendt skikkelse vendte hjem til Indien i 1915, blev han straks indført i lokalpolitiske kredse. Endnu forestillede han sig Indien inden for det britiske rige, men med gradvis øget selvstyre. Han fandt det unfair at drage taktisk fordel af englændernes vanskelige situation, nu hvor der var krig. Efter krigsafslutningen rejstes med stadig større styrke kravet om fuld uafhængighed. Dette krav tilsluttede også Gandhi sig, da modsætningerne var blevet skærpet efter massakren i Amritsar i 1919. Snart var Gandhi den faktiske leder af Den indiske Nationalkongres, selvstyrebevægelsens hovedorgan. Nu kom hans civile ulighedskampagne til fuld udfoldelse. Der sattes ind med strejker og demonstrationer, med skattenægtelse og med boykot af engelske institutioner og varer.

Vigtig var Gandhis kampagne for hjemmefremstilling af den traditionelle indiske klædedragt. Overalt brændte inderne offentligt deres engelske tøj. Kongreslederne overvågede, at princippet om ikke-vold blev overholdt, men i 1922 aflæste Gandhi til de andres bestyrtelse hele kampagnen efter en episode i den lille by Ghauri Chaura, hvor politistationen blev nedbrændt og en snes politifolk dræbt. Snart efter blev Gandhi idømt seks års fængsel, og selv om han blev løsladt i 1924, var det for en tid lykkedes englænderne at dæmpe gemytterne.

I 1930 indledtes en ny kampagne, da de engelske forslag til selvstyre til stadighed var helt utilfredsstillende. Gandhi gennemførte sin berømte saltmarch. I protest mod englændernes monopol på saltudvinding og skat på salt, gik han i spidsen for sine tilhængere de 400 km fra sin *ashram* i Ahmadabad og ud til havet for selv at hente salt. Snart blev han og de øvrige ledere fængslet, men overalt var folk i gang med selv at udvinde salt. I 1931 kaldtes Gandhi op til vicekongen lord Irwin og der blev sluttet en aftale, hvorefter kampagnen standsede mod løsladelse af fængslede ledere og løfte om nye forhandlinger. Året efter deltog Gandhi i London i en resultatløs konference om Indiens fremtid. Der blussede atter uro op i Indien, Gandhi kom atter i fængsel og Kongrespartiet blev forbudt. Fra midten af trediverne blev Gandhis partipolitiske rolle mindre.

Filmens maler disse historiske begivenheder med bred pensel. Vi overværer massakren i Amritsar i Punjab, hvor general R.E.H. Dyer uden varsel lod sine tropper beskyde en menneskemængde, der var forsamlet på byens muromgivne torv, hvorfra man ikke kunne slippe væk. Ifølge engelske kilder dræbtes 379 og 1137 blev såret. Filmens gør imidlertid ikke rede for de forudgående begivenheder. Der havde været alvor-

lige uroligheder i Punjab og i Amritsar var flere englændere blevet dræbt og en sagesløs engelsk lærerinde var blevet overfaldet og groft mishandlet. Der var udstedt mødeforbud, som dog muligvis ikke var blevet offentligt bekendtgjort. Edward Fox er naturligvis oplagt i rollen som general Dyer. Her er ikke tale om en galning, der går amok, men om en arrogant militærmand, der træffer en velovervejede beslutning om, hvorledes de sorte bedst får en lærestreg, så de opfører sig pænt en anden gang. Ved den efterfølgende afhøring forstår han ikke, at han har gjort noget galt. Dyer blev nemlig stillet for en krigsret, men i filmen ligner det nu en civil domstol, der afhører ham. Vi får ikke at vide, hvordan det gik ham. Han måtte godt nok tage sin afsked, men blev af Overhuset frikendt for at have begået noget kriminelt.

Endnu stærkere virker rekonstruktionen af begivenhederne i Chauri Chaura, som viste Gandhi, at folket endnu ikke var modent til ikke-vold. I faklernes skær ser vi demonstranter bevæge sig gennem byen. Politiet provokerer dem og mængden går amok. Politiet trænges tilbage til politistationen, som demonstranterne sætter ild på. Som i en ond drøm ser vi politifolkene komme ud af den brændende bygning med hænderne i vejret, og mens kameraet trækker sig tilbage og tager afstand fra begivenhedernes udvikling, kaster den nådeløse mængde sig over dem.

Til filmens højdepunkter hører retssagen i 1922, hvor Gandhi var anklaget for tilskyndelse til oprør. Dommeren spilles af Trevor Howard, og et nærbillede af hans hærgede ansigt indleder sekvensen. Som han gransker sagens akter, får vi indtryk af en mand, der ikke længere selv har fidus til det system, han forvalter. Billedet udvides, til vi har overblik over den tætpakkede retssal. Så føres den anklagede ind, og i dette øjeblik rejser dommeren sig op for den lille kronragede mand, der er iført den fattige indiske bondes enkle klædedragt. Kameraet indfanger de forvirrede retsmedsmænd, der skynder sig at gøre som dommeren, og hurtigt står hele forsamlingen op. Som sagt: Attenborough kan bare den slags. Det er først bagefter, man kommer til at tænke på, at scenen egentlig kun stiller britisk imperialismen i et endnu mere absurd lys.

Endelig er skildringen af saltmarchen et af filmens imponerende oprin, hvor vi virkelig føler historiens vingesus. Vi oplever disse begivenheder sammen med den amerikanske journalist Walker, en af filmens få fiktive personer, spillet af Martin Sheen, og hans begejstring smitter af på os, da han under marchen endelig finder en telefon og kan slutte sin beretning til verdenspressen med et »I dag erklærede Indien sig frit!« Nu om stunder, hvor USA er gjort til den store skurk i Den tredje Verden, vil filmen diskret minde om den betydning, den amerikanske offentligheds sympati for Indiens sag til en vis grad havde som pression over for England.

Vi får også en række ikke-voldelige aktioner at se, og filmen tydeliggør Gandhis hyppige understregning af, at disse aktioner kræver nok så megen mod og styrke af sine udøvere som militære operationer. Der er scenen fra Sydafrika-afsnittet, hvor beredent politi stormer frem mod veldisciplinerede demonstranter, der straks lægger sig ned tæt sammen. De ved, at heste ikke træder på liggende mennesker, men hestenes hove er rigtignok kun få centimeter fra deres hoveder.

Senere kommer den store demonstration mod et saltværk, hvor den ene aktionerende efter den anden går frem mod porten og lader sig slå i jorden af politisoldaternes jernbeslåede stokke. Der er her tale om en tilsyneladende virkningsløs aktion, men at sådan jo også forekom, har filmen været nødt til at få med. Den vil derimod næppe rejse det ellers berettigede spørgsmål, om der ikke var en god del masochisme i Gand-

his program. Filmen er aldrig i tvivl om, hvorvidt Gandhis kurs er den rette. Den skildrer virkningsfuldt hans sultestrejker, men lægger ikke op til nogen etisk diskussion af dette pressionsmiddel. Da 2. verdenskrig brød ud, gik Gandhi i modsætning til tidligere imod enhver form for krigsdeltagelse.

Filmen har ikke kunnet komme uden om at lade ham få stillet spørgsmålet, om man også bør bekæmpe Hitler med ikke-vold. Han giver det tyndbenede svar, at en sådan kamp selvfølgelig vil være lang og smertefuld, men at dette jo kendetegner alle krige. (Gandhi skrev i øvrigt til Hitler i 1938 og anbefalede ham at opføre sig pænt. Hitler fulgte ikke hans råd.)

Filmen gør ikke meget ud af det almindelige politiske spil om Indien. Engelske forslag og beslutningsprocessen forud for disse samt de forskellige indiske grupperingers reaktioner bliver der ikke rigtig redegjort for. At Kongresspartiet havde en stor venstrefløj, som konstant kritiserede Gandhi, er helt ignoreret. Filmen finder heller ingen anledning til at beskæftige sig med den kommunistiske påstand, at Gandhi har »forsinket revolutionen«. Derimod tales der flere steder i filmen om terrorisme, og vi ser Gandhi med sørgmodig mine iagttage ofrene for en jernbanesabotage.

Det er for billigt, at terrorismen således fremstår som eneste alternativ til Gandhis kurs. En af de ting, der gav anledning til heftige angreb på Gandhi både fra højre og venstre, var aftalen med lord Irwin i 1931, men Gandhi fulgte også her sine ovennævnte principper for politisk strategi. For ham var det vigtigste, at han og vicekongen for første gang var mødtes på lige fod. Det var det sjovt nok også for Winston Churchill, hovedmodstanderen af indisk selvstændighed i det britiske parlament. Han rasede imod at en halvnøgen fakir bare kunne gå ind og snakke med imperiets hersker som ligemand.

Filmen skildrer mødet mellem Gandhi og lord Irwin som om der her for første gang stillede Indien uafhængighed i udsigt, men det var i virkeligheden slet ikke tilfældet endnu. Er scenen historisk ukorrekt, så er den dog god alligevel. Lord Irwin spilles af John Gielgud, der som altid er fortræffelig. Han dækker politisk snuhead bag en værdig, ugrundelig mine, men da han efter at have fået forevist nogle filmoptagelser, der viser salt-kampagnens succes, forstår at han helt har undervurderet denne, giver han snerrende ordre til at arrestere Gandhi og minder pludselig mest om en sur gammel skoleinspektør. Da Gandhi endelig står over for ham, er den gamle maske genvundet, men da han tager ordet og siger »Hans Majestæts Regering har pålagt mig at åbne forhandlinger med Dem om en mulig uafhængighed for Indien«, rører tonefaldet det patriarkalske til trods, at han godt forstår, hvilket skelsættende øjeblik det er for manden over for ham. Den lille mand i lænde klæde og sandaler, som vi forinden i meget sigende billeder har set gå op ad den store trappe til vicekongens palads.

At Gandhis efterfølgende deltagelse i konferencen i London var en politisk fiasko, går filmen let henover. Den behandler alene besøget i England som den store mediebegivenhed, det også var. Attenboroughs film er i virkeligheden ikke særligt interesseret i politik.

Det har været indvendt mod Gandhis ikke-voldelige kampform, at den kun er anvendelig mod et så forholdsvis liberalt og humant styre som det engelske. Selv om dette måske mest hævdes af englænderne, er der nu nok noget om snakken. I filmen er englænderne som helhed heller ikke fremstillet som skurke. Der er heldigvis intet af den mondæne engelske selvrevelse, som prægede Attenboroughs debutfilm som instruktør, »Åh, sikken herlig krig!«, og som også mærkes i »Broen

ved Arnhem«. Emnet kunne ellers friste til det. I filmens sidste trediedel finder man imidlertid ud af, at historien om Gandhi har sine skurke, nemlig de 22% af det daværende Indiens befolkning, der bekendte sig til Islam og ønskede deres egen stat. Og dermed kommer vi til det alvorligste minus ved en film, der skal forestille at prædike fred og tolerance.

Der var for Gandhi en række sager, der var lige så vigtige som frihedskampen. Hans kamp for landsbyernes udvikling og for de kasteløses og kvindernes sag får filmen lige antydning. Dertil kom hans utrættelige arbejde for et godt forhold mellem hinduisme og Islam. I tyverne var der kommet et godt samarbejde i gang mellem Nationalkongressen og Den muslimske Liga, der ellers i 1906 var blevet dannet på grund af hinduernes dominans i det politiske liv. Som helhed havde muslimerne været mere loyale mod det britiske styre. Gandhi fik dem med i kampen mod at skaffe hindu-støtte til nogle af deres mærkesager. I trediverne opstod imidlertid tanken om en særlig stat af områder med islamisk befolkningsflertal. Man frygtede diskrimination i et kommende uafhængigt Indien, og englænderne pustede naturligvis til frygten. Fra 1938 afbrød Ligaen samarbejdet med Nationalkongressen og proklamerede oprettelsen af Pakistan som politisk mål.

Filmens fremstilling af Ligaens leder, Muhammed Ali Jinnah, en af de store personligheder i Islams nyere historie, er så perfid som tænkes kan. Jinnah var en velhavende sagfører fra Bombay, en mand af omfattende dannelse, som bl.a. havde sine tanker om folkesuveræniteten fra Stuart Mill. Han var helt igennem europæiseret og talte helst engelsk. Han var religiøst indifferent, for ham var Islam en social størrelse, siden en national, og han var en udpræget pragmatisk politiker. Han var Gandhis klare modsætning. Attenborough gør ham til traditionel filmskurk, for sådan en skal vi have, når vi nu har en helt. Straks da Gandhi hilser på ham i 1915, aner vi, at denne mand skal vi passe på. Jinnah var en noget kølig og tilbageholdende type, men her er han en arrogant posør. Han gik faktisk med monopol, men filmen bruger dette til med det samme at lede tanken hen på alle de naziofficerer, vi har set på film. Fremdeles gøres han til en magtsyg stræber, der ville udnytte Gandhi til egne formål. Overdådigheden i hans hjem, hvor flere møder mellem indiske topledere foregår, fremstilles som suspekt. Når Gandhi og hans folk inden en forhandling knæler i bøn, står han demonstrativt utålmodig og venter, og filmens eneste omtale af Gandhis opfordring til krigsdeltagelse i 1914 kommer snedigt nok i form af en hånlig replik fra Jinnah. Når Jinnah videre tillægges en udtalelse som »Jeg vil hellere regeres af indiske end af engelske terrorister!«, så har det ikke så meget at gøre med hans politiske linie i virkeligheden, men skal i filmens sammenhæng distancere ham fra Nehru, der udtaler de kloge ord »Hvordan skal det gå en stat, hvis ledere har været terrorister som unge?« Det er dog rigtigt, at muslimerne aldrig havde den helt store tiltro til Gandhis ikke-volds-aktioner.

Jinnah personificerer Islam i filmen, andre islamiske ledere optræder ikke, og dermed får filmen en klar anti-islamisk undertone, som måske vil falde i god jord sine steder i den vestlige verden. Det er sært, at ingen danske film anmeldere tilsyneladende har hæftet sig ved dette. Pakistanere er naturligvis blevet vrede over filmen. Den fremstiller ideen om et Pakistan som en slyngelstreg uden lige, alene udtænkt for at genere Gandhi og hans venner og ødelægge hele deres arbejde. Argumenterne for en selvstændig islamisk stat får ikke en chance. Man kan heller ikke lade være med at bemærke, at en kongrespolitiker som Sardar Patel fremstår som en rund og

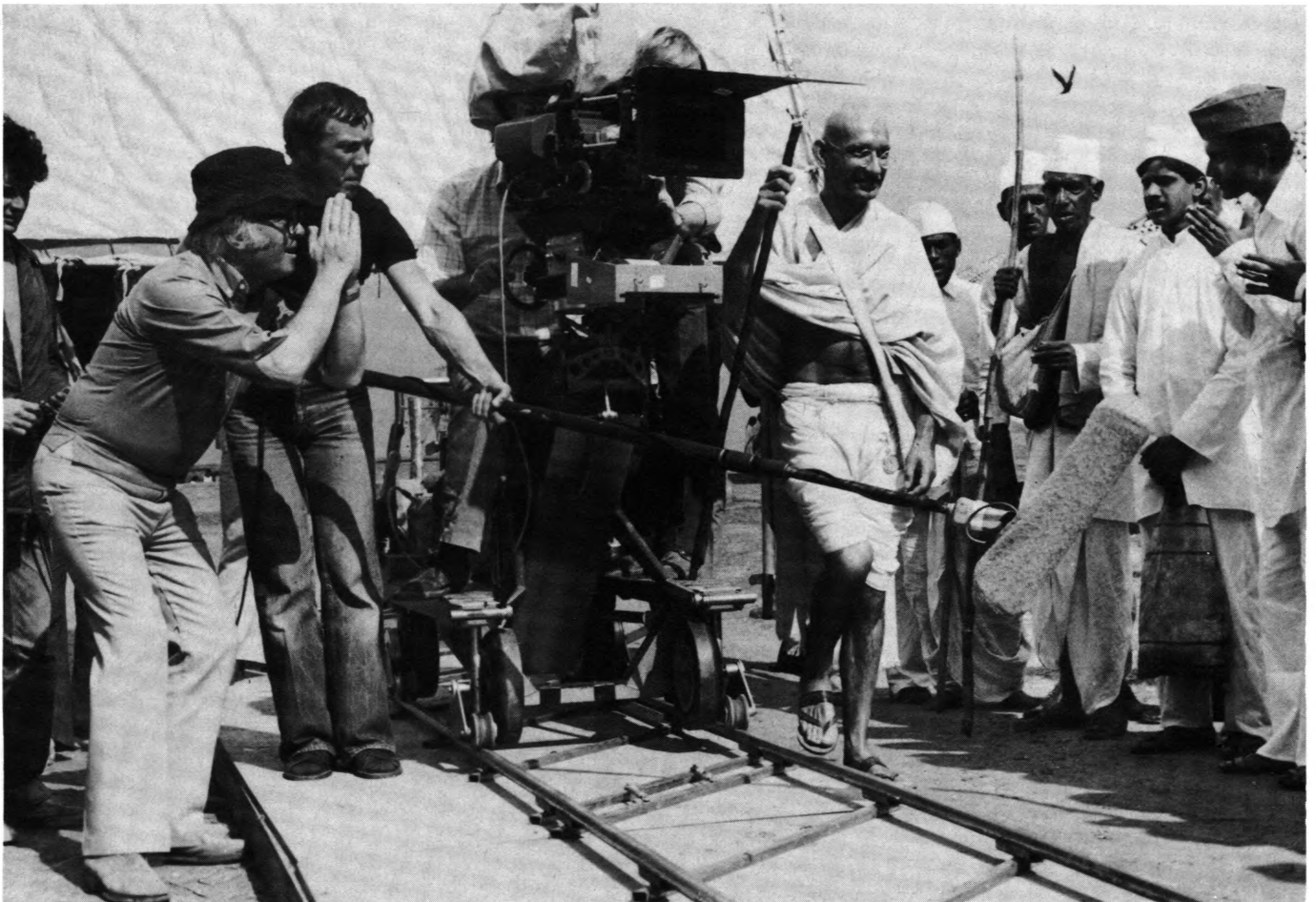
vennesæl mand, der troligt følger Gandhi. Hans politiske linie indebar faktisk en klar favorisering af hinduer!

Da admiral Mountbatten efter 2. verdenskrigs afslutning og regeringen Attlees tiltræden kom til Indien for at lede forhandlingerne om uafhængighed, indså han som bekendt straks, at en deling var uundgåelig. Filmen når omsider frem til 15. august 1947, dagen hvor det britiske imperiums befolkningstal reduceredes med 75%. Union Jack sænkes og i New Delhi går Indiens flag til tops, i Karachi Pakistans. Der klippes til gamle Gandhi, der sidder alene hjemme i landsbyen. For ham er det ingen festdag. Og det er jo nok rigtigt, at det var hans livs største sorg, at Indien ikke kunne forblive ét og at religionerne ikke kunne virke fredeligt side om side. Det ville dog have klædt filmen og nuanceret dens fremstilling, om den også havde vist os Jinnah på denne dag. Den ellers så kølige Jinnah skal med barnlig begejstring have råbt »Isn't it all exciting!«, da han så Pakistans flag gå til tops, det flag, han selv havde designet og hvor den hvide stribe til venstre symboliserer religionerne ved siden af Islam! At denne mand ligesom Gandhi døde allerede året efter var en ulykke for den unge stat.

Selvbiografien, Gandhi skrev under fængselsopholdet 1922-24, hedder på engelsk »The Story of My Experiments With Truth«, og både denne bog og Gandhis øvrige skrifter viser klart, at hele hans virke primært var religiøst motiveret. »Politikeren i mig har aldrig truffet en afgørelse« skal han have sagt. Der er ikke i den omfattende litteratur om Gandhi noget, der tyder på, at han ikke skulle have været oprigtig på dette punkt, og det vil også være en typisk vesterlandsk betragtningsmåde at tro, at han blot skulle stå for politisk taktik i religiøs forklædning. Da han afblæste kampagnen i 1922 efter episoden i Chauri Chaura, hævdede han, at beslutningen var politisk forkert, men religiøst rigtigt.

Gandhi spurgte engang en tyv, hvorfor denne stjal. »Jeg skal jo leve« svarede tyven. »Hvorfor det?« spurgte Gandhi. Anekdoten viser, hvor fremmed hans idémæssige baggrund kan være for os. Gandhi hævdede altid, at han var hindu. Han ville ikke bekæmpe kastevesnet, kun dets sociale konsekvenser for de kasteløse. Derudover var han fra tidlig tid grebet af kristendommens tanker, eller i hvert fald de af dem, som bærer bjergprædikenen. At den kristne mission tit kun var imperialismens forlængede arm, indså han dog. Det er mindre påagt, at han også er meget præget af jainismen, den religion, der sammen med buddhismen har indført *ahimsa*, kravet om konsekvent ikke-vold i indisk tænkning. Buddhismen refererer han sjovt nok sjældent til. Af vestlige tænkere blev han især inspireret af Thoreau, Ruskin og Tolstoy. For Gandhi var der noget sandt at hente i enhver religion, og heraf fulgte hans stærke engagement for forbrødring mellem religionerne. Sin politiske kampform kaldte han *satyagraha*, »holden fast ved sandheden«. Forudsætningen for at kunne udøve satyagraha var indøvelse af *brahmacharya*, det gamle indiske ideal om selvkontrol for bedre at kunne erkende gud. Selvkontrollen indebærer især seksuel afholdenhed, men også vegetarianisme.

Det er meget vanskeligt at tage Gandhis lære ud af dens indiske sammenhæng og give den et universelt præg. I øvrigt er der meget i hans tænkning, der må kaldes selvmodsigende. Det image, han anlagde med årene, er naturligvis den traditionelle indiske hellige mands. De mange fupmagere i den vestlige verden får mig til at undgå ordet *guru*. En sådan hellig mand har til kommunisters store irritation vist sig at være den eneste, der kunne aktivisere Indiens fattige masser og give dem håb. For Gandhi stod ånden altid over materien,

Richard Attenborough (længst t.v.) gør klar til optagelsen af saltmarchen

og han havde ingen interesse for marxistisk samfundsteori. Hans skrifter viser dog, at han lige så vel som nogen marxist forstod, at imperialismens hovedformål var profit. Selv mente han kun at kunne arbejde seriøst og uafhængigt som politiker, når han totalt havde frigjort sig for materielle behov. Her er noget at tænke over for vore egne politikere.

Richard Attenborough skal have kaldt visse af Gandhis ideer skøre, og det er naturligvis de ideer, der er mest fremmede for filminstruktøren og hans vestlige biografpublikum. Filmens Gandhi er da også blevet en Gandhi, der er tilpasset dette publikum. Gandhi var blevet gift som trettenårig og fik fire sønner, men fra 1906 levede han i cølibat. Han anså i øvrigt ligesom Vatikanet seksuel afholdenhed for eneste tilladelige middel mod overbefolkning. Det skal filmen nok lade være at nævne, og hans cølibat refererer den i øvrigt kun til i form af en vittighed. Hustruen spiller en tilbagetrukket rolle som Gandhis trofaste ledsager. Vi overværer kun et enkelt skænderi mellem dem, da hun på et tidspunkt viser afsky for arbejde, der normalt foreskrives kasteløse. Senere i filmen længes man inderligt efter bare endnu en episode, hvor Gandhi går en lille smule op i sømmene, men skuffes i så henseende.

En ashram er først og fremmest en klosteskole, hvor de religiøse skrifter studeres. Gandhis ashrams var også centre for træning til satyagraha og lagde tillige vægt på praktisk arbejde. Filmens ashrams er kommet til at ligne almindelige landbrugskollektiver. Og så skal filmen nok vogte sig for at komme ind på Gandhis indædte kamp mod alkohol og opium. Et tolt alkoholforbud i Indien var et af hans meget vigtige programpunkter. Vi hører ikke noget om hans »tavse mandage«. Om mandagen undlod han at tale for bedre at kunne lytte til guds stemme i sit indre. Tænk om vore politikere ville

holde kæft bare én dag om ugen! Endelig tør filmen slet ikke vise os den Gandhi, som kort før sin død lovsang guden Rama i Bombays arbejderkvarterer i spidsen for 50.000 kasteløse. Han ville være for fremmedartet.

Kristeligt Dagblad bragte under overskriften »Gud i mennesket at ære« en anmeldelse af »Gandhi« af Johs. H. Christensen. Han slutter en højtidelig lovprisning af filmen med følgende ord: »Uden hævede pegefingre eller overtalende manerer forklarer filmen om Gandhi, at det vigtigste af alt for ethvert menneske er et jævnt og muntert, virksomt liv på jord. Heri rummes vel i grunden al livsvisdom«. Således får anmelderen såmænd asketen Gandhi gjort til grundtvigianer, men det er nu ikke så grinagtigt endda: Filmen kan faktisk siges selv at lægge op til en sådan tolkning.

Der har været almindelig enighed om at rose Ben Kingsleys spil i titelrollen. Her er virkelig tale om indlevelse. Vi føler det brændende engagement og kraften bag det ydmyge væsen. Kingsley er lige overbevisende som den unge og som den ældre Gandhi, omend han nok er pænere end den rigtige. Som nævnt er hans Gandhi ganske fri for vammel sentimentalitet, hvorimod det ikke er nævnt, at Kingsley især får slagfærdigheden frem. Portrættet af Gandhis nære ven og medarbejder, den kristne præst C. F. Andrews er tegnet med samme friskhed. Til gengæld ankommer der på et tidspunkt en ung dame af god familie fra England. Hun har antaget indisk navn og klædedragt og er kommet for at følge mesteren. Under resten af filmen render hun da også i hælene på Gandhi med klare

KFUK-øjne. Hun skal selvfølgelig stå for noget smukt og godt, men for mig legemliggør hun sværmerisk religiøsitet, når den er mest kvalmende. Endelig fremstilles Jawaharlal Nehru som Gandhis discipel og arvtager. Det turde være en tilsnigelse. Nehru agtede Gandhi højt, men har også sagt, at hans mangel på klar tænkning forplumrede det politiske arbejde. At det ikke har været Gandhis politik, der er blevet ført i det nye Indien, er velkendt.

Filmens sidste afsnit fortæller om de blodige uroligheder, der udbrød ved selvstændigheden, ikke mindst i det nu delte Bengalen. Filmen giver ikke noget eksempel på, hvad der konkret kunne få hinduer og muslimer til at ryge i totterne på hinanden, og det er for så vidt i Gandhis ånd. Gandhis sidste sultestrejke for at få parterne til at standse myrderierne er gribende skildret. En samvittighedsplaget hindu kommer til ham. Han har dræbt et barn som hævn for muslimernes drab på hans egen søn og frygter nu at komme i Helvede. Da vi mødte den unge Gandhi i toget i 1893, var han optaget af en kristen forfatters tanker om Helvede. Nu, efter et langt liv, kender han vejen ud af Helvede. Den gamle, afkræftede mand løfter med besvær hovedet og siger: »Find et lille barn på din søns alder, hvis muslimske forældre er blevet dræbt, og tag det så til dig og opdrag det som muslim!« I dette råd samles hele Gandhis livsvisdom, kravet om ubetinget respekt for den fremmede religion, et krav, filmen som påvist ikke selv kan leve op til. Hvor mange af den danske folkekirkes præster ville mon følge Gandhis råd?

Selv om Attenboroughs store film desværre rummer meget som ligner historieforfalskning og selv om ingen nogensinde skal få mig til at acceptere, at et kuntværk godt må være unuanceret i en god sags tjeneste, så er der dog tale om en imponerende oplevelse. Mange tendentiøse historikere har jo været fremragende fortællere, og det gælder også mændene bag »Gandhi«. På intet tidspunkt keder man sig under filmen, og jeg skal gerne indrømme, at en film, der havde interesseret sig mere for politik eller for indisk religionsfilosofi, nok var blevet kedeligere.

GANDHI

Gandhi. England 1982 (P-start: 27.11.80). P-selskab: Indo-British films. I samarbejde med International Film Investors/Goldcrest Films International/National Film Development Corporation of India. Ex-P: Michael Stanley-Evans. Co-P: Suresh Jindal. P-ledere: Alexander de Grunwald, Shama Habibullah. I-ledere: Grania O'Shannon, Gerry Levy, Rashid Abbasi, Devi Dutt. P/Instr: Richard Attenborough. Instr-ass: David Tomblin, Steve Lanning, Roy Button, Kamal Swaroop. 2nd unit instr: Govind Nihalani. Stunt-instr: Gerry Crampton. Manus: John Briley. Foto: Billy Williams, Ronnie Taylor. Kamera: Chic Antiss, A. K. Bir. 2nd unit foto: Govind Nihalani. Luftfoto: Robin Browne. Farve: Technicolor. Klip: John Bloom. P-tegn: Stuart Craig. Ark: Bob Laing (Sup), Ram Ydeker, Norman Dorme. Dekor: Michael Sierton, Jill Quertier, Nissar Allana, Amal Allana, Aruna Harprasad. Kost: John Mollo, Bhanu Athaiya. Garderobe: Nicholas Ede, Sally Downing. Rekvis: Charles Torbett. Sp-E: David Watkins. Musik: Ravi Shankar. Supplerende musik: George Fenton. Musikindspilning: John Richards. Tone: Simon Kaye, Jonathan Bates, Gerry Humphreys, Robin O'Donoghue.

Medv: Ben Kingsley (Mahatma Gandhi), Candice Bergen (Margaret Bourke-White), Edward Fox (General Dyer), John Gielgud (Lord Irwin), Trevor Howard (Dommer Broomfield), John Mills (Vicekongen), Martin Sheen (Walker), Ian Charleson (Charlie Andrews), Athol Fugard (General Smuts), Gunter Maria Halmer (Herman Kallenbach), Geraldine James, Amrish Puri, Saeed Jaffrey, Alyque Padamsee, Roshan Seth, Rohini Hattangady, Ian Bannen, Michael Bryan, Richard Griffiths, Bernard Hepton, Shreeram Lagoo, Virendra Razdan, John Clements, Nigel Hawthorne, Michael Hordern, Om Puri, Richard Vernon, Harsh Nayyar, Prabhakar Patankar, Vijay Kashyap, Nigam Prakash, Supriya Pathak, Nina Gupta, Shane Rimmer, Peter Harlowe, Anang Desai, Winston Ntshona, Peter Cartwright, Marius Weyers, Richard Mayes, Alok Nath, Dean Casper, Ken Hutchison, Norman Chancer, Gulshan Kapoor, Charu Bala, David Gant, Daniel Day Lewis, Ray Burdis, Daniel Peacock, Avis Bunnage, Caroline Hutchison, John Patrick, Michael Godley, Stewart Harwood, Stanley McGeagh, Christopher Good, David Markham, John Naylor, Wilson George, Rupert Frazer, Dominic Guard, Bernard Hill.

Længde: 188 min., 5145 m. Censur: Grøn. Udl: Columbia-Fox. Prem: 4.3.83 - Grand.

TOOTSIES TRIUMF

POUL MALMKJÆR

Den meget intelligente komedie er blevet en sjælden vare. Jeg tror, at en del af miseren stammer fra tidernes almindelige mangel på uskyld, oprindelig og fintfølning – man kan ikke lave »Han, hun og leoparden« i dag. En anden del må tilskrives oplevelsesstoffet i TV, hvor humoren – når der ikke lige er tale om det guddommelige nonsens, som især engelsk TV har dyrket – er henvist til det sketchagtige, der kan sættes sammen til et 25-minutters format. Og i det format er der sjældent plads til den bund af virkelighed, den ægte genkendelighed, som er så væsentlig for den intelligente komedie. På længere sigt kan en sådan komedieserie have held til at bygge nogenlunde acceptable miljøer og figurer op (eksempelvis »M.A.S.H.« og »Sams Bar«) men hyppigst